

ZAMONAVIY RANGTASVIRDA PORTRET ISHLASH METODIKASI

Yuldashev Sarvar Abdurozzokovich

Toshkent xalqaro Kimyo universiteti

Sarvar.artsar@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada rangtasvir haqidagi umumiy tushunchalar hamda bugungi zamonaviy rangtasvir jarayonlari haqida va bundan tashqari rangtasvirining asosiy janrlaridan biri bo‘lmish portret janri haqida ma’lumotlar keltirilgan. Rassom bo‘yoqlar bilan yozadi va ular bilan ishlashning juda ko‘p usullari mavjud, ular murakkab va xilma-xildir. Shunday qilib maqolada tasviriy san’atda portret janri, tarixiy portret ishlash haqida bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: janr, rassomchilik, san’at, badiiy asar, portret, grafika, dastgohli, bo‘yoq texnologiyasi, zamonaviy san’at, akril bo‘yoqlar, tasviriy san’at.

Annotation: This article presents general concepts about painting as well as information about today's modern painting processes and, moreover, about the portrait genre, one of the main genres of painting. The artist writes with paints, and there are a lot of ways to work with them, they are complex and diverse. So the article describes the genre of portraiture in fine art, historical portrait work.

Key words: genre, painting, art, artwork, portrait, graphics. craftsmanship, paint technology, modern art, acrylic paints, fine art.

Rang-tasvir — tasviriy san’at turi; biror qattiq yuzada rangli ashyolarda, Masalan, bo‘yoqlar yordamida yaratiladigan badiiy asar. Rangli voqelikni badiiy tasvirlash va talqin qilish, tomoshabin fikri va tuyg‘ulariga ta’sir etishning muhim vositasi. Muhim ijtimoiy mazmun va rang-barang g‘oyaviy vazifalarga ega. Rangli asarining g‘oyaviy mazmuni uning mavzu va syujetida mujassamlashadi, syujetni rangli ifoda vositalari (kompozitsiya, rasm, rang, ritm va h.k.) orqali ro‘yobga chiqaradi. Yaratilgan asarlar asosi (maxsus ishlov berilgan mato, yog‘och, qog‘oz, karton, shisha, metall va h.k.), rang qatlami (moybo‘yoq, guash, tempera, akvarel, rangli shisha, rangli tosh va h.k.), ayrim hollarda uni saqlash uchun ustidan berilgan yupqa lak qatlamidan iborat bo‘ladi. ¹Rasmning muhim tasviriy va ta’sir vositasi — rang (kolorit) hisoblanadi. Rang orqali borliq yoki xayoliy dunyoni ko‘rinarli shakllarda tasvirlaydi, makonning cheksizligini, undagi narsalarning rang-barangligini, moddiyligini hajm va fakturasini ko‘rsatishi, harakat, inson ruhiyatidagi o‘zgarishlar, murakkab hissiy kechinmalar, o‘y-xayollarni aks ettirishi mumkin. Rangning tasviriy ifoda vositasi va ishlash uslubi ishlatiladigan rang, qurollar xususiyati, rang

¹ I. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. – T.: “O‘zbekiston”, 2006.

eritgichlari, asosi (grunt)ga bog‘liq (Mas, yuzasi silliq yoki g‘adibudir berilishiga qarab asar ko‘rinishi turlicha ta‘sir ko‘rsatishi mumkin).

Zamonaviy rangtasvir- zamonaviy rangtasvir orqali ijodkor borliqda bo‘layotgan voqea hodisalarni va jarayonlarni o‘z ijodi namunasida belgilab beradi. Shu jihatlari bilan insonlarga tasir o‘rkazish jixatidan boshqa san‘at turlaridan yuqoriroq turadi. Rangtasvir shunday tushunchaki uning maxsulini inson tinglamaydi yoki o‘qimaydi balki ko‘rish orqali ongli ravishda idrok etadi.

Hozirgi kunda zamonaviy san‘atning tez suratlarda o‘sib borishi yangi yo‘l va yangi g‘oyalarni kashf qilmoqda. Bu esa san‘at ijodkorlarini yanada ko‘proq ishlashiga va xalqni ko‘proq harakat qilishga undamoqda. San‘at tarixiy taraqqiyot jarayonida hamisha ijtimoiy ehtiyojlarni qondirib kelgan. San‘at ijtimoiy hayotning murakkab, rango-rang munosabatlari bilan aloqador bo‘lib, u bir vaqtning o‘zida ham mehnatning alohida turi, ham ijtimoiy ishlab chiqarishning maxsus sohasi, ham ijtimoiy ongning bir shakli, ham o‘ziga xos bilim sohasi, ham ijodiy faoliyatning bir ko‘rinishi sifatida amal qiladi. San‘at ijtimoiy hayotning mustaqil bir sohasi bo‘lib, o‘ziga xos qonuniyatlari vazifalariga ko‘ra u alohida jamiyat birligini ifodalaydi. San‘at jamiyatning barcha tomonlariga ta‘sir o‘tkazadi, ijtimoiy ongning barcha shakllari bilan aloqaga kirishadi, hayotning turli jabhalarida odamlar faoliyat olib borishlarini rag‘batlantiradi. Zamonaviy san‘at bu yangicha qarash, yangicha yondashuv demakdir. Video art, instalyatsiya, audio art kabi yo‘nalishlari esa tomoshabinning iloxiy va falsafiy tamondan ongini takomillashtirishga va o‘tmish va kelajakni idrok qilishga chorlaydi.²

Zamonaviy rangtasvir orqali ijodkor borliqda bo‘layotgan jaroyonlarni badiiy yechimlari orqali o‘z ijod namunasida ifodalab beradi. Demak ko‘rinib turibdiki glaballashuv jarayonlar, axborot texnikalarini rivojlanishi, olib borilayotgan islohatlar hammasi ijodkorga tasirini o‘tkazadi. Rangtasvir shunday tushunchaki uning maxsulini inson tinglamaydi yoki o‘qimaydi balki ko‘rish orqali ongli ravishda idrok qiladi. Shu jihatlari bilan insonlarga tasir o‘tkazish jixatidan boshqa san‘at turlaridan yuqoriroq turadi.

Portret janri – tasviriy san‘atda eng murakkab janr hisoblanib, fransuzcha “portrait”, eski fransuzchada portraire – “chiziq yoki chegarani aks ettirmoq”, lotincha persona – “shaxs, kishi”– so‘zlaridan olingan bo‘lib, kishilarning chexrasini huddi o‘ziga o‘xshatib tasvirlash ma‘nosini anglatadi.³ Portret janrida real hayotda mavjud bo‘lgan yakka, ikki yoki bir guruh kishilar yoki rassom tasavvurida paydo bo‘lgan xayoliy qiyofalarning tasviri aks ettiriladi. Rangtasvir, haykaltaroshlik, grafika, shuningdek, foto san‘atining muhim janrlaridan biri hisoblanadi. Portret janrida

² 2. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san‘at. –T.: “Cho‘lpon” nashriyoti. 2012.

³ 3. A.X.MAMATOV. rangtasvir va chizmatasvir fanlarida qo‘llanma.

insonning ichki va tashqi go‘zalligi, uning xarakteri ochib beriladi. Portret bilan haykaltaroshlikdagi portret bir-biriga yaqindek tuyuladi. Ularning birida tekis, kul rangli tasvir bo‘lsa, ikkinchisida boshning butun xajmiy shakli tasvirlanadi. Lekin bu turdagi san’atlarga aloqador bo‘lgan portretlar mazmun jihatdan bir-biridan farq qiladi. Portretda jonli ko‘zning jozibasining, yuzga tushayotgan soya va nurlar farqini ranglar jilvasini, insonlarning ichki dunyosini, xarakatini ko‘rsatishga qodirdir. Bundan tashqari portretda kolorit ham muhim o‘rin egallaydi. Qadimiy Rus tasviriy san’atida XVIII-XIX asrlarda portret janri bir oqimda emas, balki bir necha tarmoqlarda amalga oshirila boradi. Partret insonning shunday tasviridirki, unda nafaqat tashqi qiyofa, balki ichki dunyo va psixologik xususiyatlar ham ochib beriladi. Portret biror shaxsga xos bo‘lgan tashqi qiyofani, uning ichki dunyosi, xarakterini aks ettirish bilan birga, ma’lum tarixiy davrga xos fazilatlarini ham siymolarda haqqoniy ifodalab beradi. Insonning ichki kechilmalarini uning yuz tuzilishi, nigohi, yurish-turishi va kiyimida ko‘rish mumkin. Portretni turli ko‘rinishlari mavjud: 1) samimiy, mussavir tor doirada ma’lum bo‘lgan insonga hos xususiyatlarni yanada bo‘rttirib, oshkora ifodalaydi. Tantanavor, ommaviy joylarga mo‘ljallangan mashhur kishilar portretlari. Ulardan tasvirlangan insonning ko‘rsatgan xizmatlari, jamiyatdagi o‘rni, unga monant libos, interyer, buyumlar ifodalanadi; 2) timsoliy, keng doiradagi hamjamiyat sinfining turmush tarzi; Psixologik, unda xarakter yuksak badiiy mahorat bilan ifoda etiladi. Portretda bosh va qo‘lning bilakdan pastki qismi muhim ahamiyatga ega, sur’at chizayotgan kishi tomoshabin nigohini birinchi navbatda shu omillarga jalb qilmog‘i kerak. Insonga xos xarakterni ifodalashda qo‘l katta ahamiyatga ega. Ko‘pchilik odamlar qo‘l imo-ishoralari ko‘magida suhbatlashadilar va bu xususiyatlar ham xarakterni yoritishda yordam beradi. Portert, inson qiyofasini tasvirlash uchun juda murakkab jarayondir. Portret inson obrazini yaratish tasviriy san’atda eng murakkab janr hisoblanadi. Har bir rassom portret ishlaganda uning kompozitsion yechimi, g‘oyasi va mazmunini ochib berishga xarakat qiladi. Asarni ishlash jarayonida har biri ijodkor uning koloritiga, rang nisbatlariga va qo‘shimcha detallarga e’tibor bergan holda, uning kompozitsion yechimini topdi. Portret asosida aniq shaxsning qiyofasini abadiylashtirish yotadi. Portretning muhim tomoni tasvirning tasvirlanuvchi (model, asli) ga aynan o‘xshashligidir. Ijodkor portret orqali tasvirlanuvchi shaxsning ma’naviy dunyosini, ijtimoiy hayotdagi o‘rnini, kasbi, jamiyatdagi mavqeyini aks ettiradi va uning shu jihatlari orqali davr xususiyati, siyosiy - iqtisodiy ahvol haqida ma’lumot bera oladi. Rassomning kasbiy mahorati, portret ishlash uchun tanlangan materiallari esa uning yaratgan asarlariga takrorlanmas o‘ziga xoslik baxsh etadi. Tarixan portretning xilma – xil tur va ko‘rinishlari shakllangan: ishlanish usuli, bajaradigan vazifasi, shakli, mazmuniga ko‘ra, dastgoh (kartina, byust, grafika varag‘i) va monumental (monu-mental xaykal, freska, mozaika), miniaturali, ishqiy, tan-tanavor parad va intim, hajviy, satirik portret tarzida tasvirlanuvchining faqat bosh qismi ,

beligacha, butun bo‘y-basti bilan old va yon tomonidan ishlanishi mumkin. Shuningdek, turli tarixiy davrlarda nishon, tanga, medallar yuzasiga (medal yasash san’ati) ishlangan, gemma (gliptika), medalyonlardan miniatura portret keng tarqalgan. Portret janridagi bir asarda ko‘pincha bir necha janrlar qo‘shilishi mumkin. Portretda tasvirlanuvchi sof holda (zaminsiz, ya’ni atrof- muhitni aks ettirmasdan), tinch holatda yoki biror faoliyati bilan ma’lum muxitda ishlanishi mumkin. Shu tufayli shartli ravishda Portretni portret va portret – kartina (janrli portret) ga ajratiladi. Portretning keng tarqalgan turlaridan biri – avtoportretdir. Avtoportret bu- rassom o‘zini o‘zi oynaga qarab yoki o‘zining fotosidan foydalanib chizishidir. Tasvirlanayotgan kishilar soniga ko‘ra portret, yakka qo‘shaloq va guruh portretlarga bo‘linadi. Portret san’ati bir necha ming yillik tarixga ega bo‘lib, qadimda paydo bo‘lgan. Misrda haykaltaroshlar odamning ichki hissiyotlariga chuqur kirib bormasalarda, uning tashqi qiyofasini yetarli aniqlik bilan o‘xshatganlar. Grek ustalari esa xudolar va afsonaviy qahramonlarning, shoir, faylasuf va jamoat arboblarning siymolarini ideallashtirilgan holda tasvirlab o‘zlarining go‘zallik olamiga munosabatlarini plastik yechim bilan ifodalaganlar. Keskin psixologik harakterlilikni hayron qolarli darajada haqqoniyligi bilan qadimiy rim portret haykallari ham alohida ajralib turadi. O‘zining paydo bo‘lishi bilan buyuk yangilik bo‘lgan timsoliy-ramziy ahamiyatga molik bo‘lgan portretlar Misrda eramizdan avvalgi IV asrlarda yaratilgan rangtasvir portretlari ishlanganligi ma’lum bo‘ldi. Keyinroq bu portretlar ular topilgan joyni nomi bilan “fayum portretlari” deb ataldi.⁴ Qadimgi Misrda portretning noyob na’munalari (haykaltaroshlikda – Exnaton, Nefertiti va boshqa haykallar) yaratiladi. Yunonistonda shoir, faylasuf va davlat arboblarning umumlashma, ideallashtirilgan haykal portretlari ishlanadi (haykaltarosh Alopekli Demetriy, Lisipp va boshqalar), ellinizm davrida dramatik obrazlar yaratishga intilish kuchaydi. Antik davr xaykaltaroshlik portreti qadimgi Rim san’atida yuksak cho‘qqisiga ko‘tarildi, aniq shaxsga e’tibor oshdi. Portretda shaxsning individual fazilatlarini aniq ko‘rsatish, ruhiy kechinmalarini ochish jarayoni sezilarli o‘rin egalladi, haykal va byustlar bilan bir qatorda tanga va medallar, gemmalarga portret, shuningdek, rangtasvir portret ishlash keng tarqaldi. Dastgoh portretning rangtasvir na’munalari bo‘lgan fayyum portretlari (Misr, 1 - 4-asrlar) ham antik san’at an’analari tasirida rivojlandi. O‘rta asrlarda qat’iy diniy qonunlar bilan cheklangan portret cherkov- me’moriy ansamblining ajralmas qismiga aylandi. Ijodkorlar portretda podsho, din ahllarining obrazlarini yaratdilar, diniy mazmundagi portretlarda aniq shaxslarning fazilatlarini, xususiyatlarini ifodalaydilar. O‘rta asrlar xitoy ustalari asarlarida aniq shaxslar ko‘pincha o‘ziga xos fazilatlarini bilan, Yapon rassom va haykaltaroshlarining ayrim portretlarida o‘tkir psixologik holat aks ettirildi. Portret san’ati o‘zining eng gullagan davrini Uyg‘onish davrida oldi. Bu

⁴ 4. Nurtayev O‘.N. Rangshunoslik asoslari. –T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2008.

davrda oliy-yuqori yangilikning boshlanish sifatida inson shaxsining ulug‘lanishi san’atdagi olamshumul boylik va qahramonlik deb sanaldi. Uyg‘onish davrida portretning rangtasvir, haykaltaroshlik va grafika turlari yuksak taraqqiy etdi. Faol, o‘z qadr- qimmatini biladigan qo‘rqmas, jasur inson qiyofasi bu davrning bosh qahramoniga aylandi. Borliqni ilmiy asosda o‘rganish va shu bilimlarni amaliyotda qo‘llashga intilishlar portretning yangi tizimini yuzaga keltirdi. Endilikda tasvirlanuvchi noreal makon va muhitda emas, balki insonga yaqin bo‘lgan tabiat qo‘ynida aks etildi. Monumental rangtasvir asarlarining personajlar orasida rassom o‘zining qiyofasini ham ishlay boshlaydi. Bu jarayon keyingi davr san’atida yanada rivojlantirildi (rassom Jotto, Mazachcho, A. Kastano, D.Girlandayo, S.Bottichelli, Pyero dela Francheska, J. Bellini, haykaltarosh N. Pizano, Donatello, A. Verrokko, dastgoh haykaltaroshligida Deziderio da Settinyano, Antonio Rossellino, medallarda A. Pizanello). Ushbu ijodkorlar o‘z ijod namunalarida portret janriga alohida e’tibor qaratishdi va portret janrining rivoj topish hamda yanada yuksalishida o‘z hissalarini beqiyos darajada qo‘shishdi.⁵

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bugungi kunda yosh ijodkorlar orasida portret janriga bo‘lgan qiziqishlari juda ortib bormoqda. Shu o‘rinda zamonaviy rangtasvirda portret ishlash metodikasini yosh ijodkorlarga aniq va sodda tillarda yetkazib berish bugungi zamon talablaridan biri bo‘lib qolmoqda. Oliy ta’lim dargohlarida zamonaviy metodlarni qo‘llash orqali bugungi avlodga, o‘tmishdan ma’lum bo‘lgan texnologiyalarni yetkazib berish ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Portret ishlash metodlarini takomilashtirish orqali yosh ijodkorlarning ushbu janr va zamonaviy rangtasvirga bo‘lgan muhabbatlarini yanada oshirish mumkin. Bu orqali biz portret janrining tasviriy san’at janrlari orasida o‘ziga hos bo‘lgan xususiyatlarini saqlab qolgan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. – T.: “O‘zbekiston”, 2006.
2. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san’at. –T.: “Cho‘lpon” nashriyoti. 2012.
3. A.X.MAMATOV. rangtasvir va chizmatasvir fanlarida qo‘llanma.
4. Nurtayev O‘.N. Rangshunoslik asoslari. –T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2008.
5. Xasanov R. Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. –T.: “Fan”, 2004

⁵ 5. Xasanov R. Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi. –T.: “Fan”, 2004